

PIYASA EKONOMİSİ KURUMLARI, EKONOMİK KÜRESELLEŞME VE İNSANİ GELİŞME: OECD ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA¹

Arif Eser GÜZEL *

Ünal ARSLAN**

ÖZ

Bu çalışmada, kapitalist sistemin kurumları ile insani gelişme arasındaki ilişki OECD ülkeleri için araştırılmıştır. Çalışmada, mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin uygulanması, hukukun üstünlüğü ve ekonomide kamu kesimi büyüklüğü göstergeleri kullanılarak ülkelerin kapitalist sisteme uyum derecesini ifade eden özet bir serbest piyasa endeksi oluşturulmuştur. Ayrıca serbest piyasa ekonomisinin, ticari ve finansal serbestleşme boyutlarını ifade etmek üzere ekonomik küreselleşme endeksi kullanılmıştır. Eş bütünleşme testi sonuçlarına göre, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Uzun dönem katsayı tahmin sonucuna göre ise ülkelerin kapitalist sisteme uyum derecesinin artmasının ve ekonomik küreselleşmenin, kalkınmayı uzun dönemde pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kavramlar: Kapitalizm, Mülkiyet Hakları, Hukukun Üstünlüğü, İnsani Gelişme.

INSTITUTIONS OF FREE MARKET ECONOMY, ECONOMIC GLOBALIZATION AND HUMAN DEVELOPMENT: AN EMPIRICAL INVESTIGATION FOR OECD COUNTRIES

ABSTRACT

In this study, the relationship between the institutions of capitalist system and human development is investigated for OECD countries. An index indicating the free market institutions has been established which includes protection of property, legal enforcement of contracts, rule of law and government size. We also used economic globalization data to indicate liberalization of trade and finance dimensions of free market. According to cointegration results, there is a long run cointegration relationship between the variables. According to long run coefficients, the adaptation level of countries to the capitalist system and economic globalization effects development positively.

Keywords: Capitalism, Property Rights, Rule of Law, Human Development.

¹Bu çalışma 2018 yılında Arif Eser Güzel tarafından yazılan “Kapitalist Kurumlar, Ekonomik Özgürlük ve Kalkınma” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiş ve Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 18.YL.019 proje numarası ile desteklenmiştir. Çalışmanın özeti, 2018 yılında “International Congress of Science, Education and Technology Research” sempozyumunda sözlü olarak sunulmuştur.

*Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, arifeserguzel@mku.edu.tr

**Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, uarslan@mku.edu.tr

Makalenin kabul tarihi: Ocak 2019

GİRİŞ

1930'lu yıllarda iktisat alanında yapılan çalışmaların temel konuları ekonomideki durgunluk, işsizlik ve iktisadi dalgalanmalar olmuştur. II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda ise iktisadi büyüme ve kalkınma alanındaki çalışmalar hızla literatürde yer edinmeye başlamışlardır. Bu alanda yapılan çalışmaların temel amacı, aşağıdaki sorulara yanıt aramaktır; “Neden bazı ülkeler, toplumlar veya insanlar zengin iken diğerleri fakirdir?”, “Dünyanın bir bölümü yüksek ve sürekli iyileşen yaşam standartlarını yakalamışken diğer bölümünün düşük ve durağan yaşam standartları altında yaşamasına neden olan yapısal faktörler nelerdir?”, “Yoksulluğu azaltmak için neler yapılabilir?”.

Bu sorulara yanıt arayan çalışmalarda, söz konusu gelişme farklılıkları çeşitli değişkenlerle açıklanmaya çalışılsa da özellikle son yıllarda hâkim görüş, farklı kurumsal yapıdaki ülkelerin farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olacakları yönündedir. Ancak bu ülkeler, her ne kadar gelişme başarısı yönünden farklılık gösterebilir de uyguladıkları sistem yönünden çoğunlukla ortak paydada buluşmaktadırlar. Kapitalist sistem, günümüz dünyasının neredeyse tamamına hâkim olan ekonomik sistemdir. Sistemin adı bütün ülkelerde aynı olsa da uygulama bakımından farklılıklar gözlemlenmektedir. Her şeyden önce kapitalist sistemi var eden ve onu diğer ekonomik sistemlerden ayıran belli başlı kurumları vardır. Kapitalist sistemin uygulanması ve bu uygulamadan doğacak sonuçlar, kapitalist kurumların başarısına veya başarısızlığına göre farklılaşacaktır. Kapitalist sistem ve onun en güçlü muhalifi olarak kabul görmüş sosyalist sistem temelde aynı soruya cevap ararlar: “Devletin ekonomideki yeri nedir?”. Bu soruya kapitalist ülkeler de kendi aralarında farklı cevaplar vermişlerdir. Bazı kapitalist ülkelerde minimal bir devlet anlayışı görülürken bazı ülkelerde ise devletin ekonomiye müdahalesi daha yoğundur. Peki, ülkelerin aynı sistemi farklı biçimlerde uygulamaları, iktisadi gelişme noktasında farklılıklara yol açmış mıdır?

Kurumsal yapı ve kalkınma ilişkisi, literatürde çoğunlukla kalkınmayı kişi başına düşen milli gelir artışı şeklinde ele almış ve daha geniş kalkınma göstergeleri üzerine yapılan analizlerin sayısı kısıtlı kalmıştır. Yapılan kısıtlı sayıdaki çalışmalarda da geleneksel yöntemlerin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Çalışmamızın bu alanda literatüre metodolojik açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı OECD ülkelerinin kapitalist sisteme uyum sağlama dereceleri ile insani gelişme düzeyleri arasındaki ilişkiyi teorik ve ampirik açıdan araştırmaktır. Çalışmanın birinci bölümünde teorik bağlantılardan söz edilmiş ve konuyla ilgili mevcut ampirik literatür anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde yapılan ampirik çalışmanın yöntemi, veri seti ve uygulamanın sonuçları ortaya konmuş ve son bölümde elde edilen sonuçların değerlendirmesi yapılmıştır.

I. TEORİK ALTYAPI

Kapitalist sisteme ilişkin literatürde farklı yaklaşımlar ve farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları kapitalizmi sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan bir üretim biçimi, bazıları bir özel mülkiyet sistemi, bazıları ise rekabetçi bir sistem olarak tanımlamıştır. Fakat genel eğilim kapitalizmin; kaynakların firmalar, hane halkları ve piyasalar gibi sivil organizasyonlara tahsis

edildiği bir mal ve hizmet üretim biçimi olduğu yönündedir (Alchian ve Demsetz, 1972; Lane, 1969; Taeusch, 1935). Söz konusu kaynak tahsisinin sağlanması için gerekli kurumlar Pejovich (1990)'e göre;

1. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet hakkı elde edebilme,
2. Sözleşme yapabilme özgürlüğü,
3. Ekonomiye devlet müdahalesinin sınırlı olmasıdır.

Kapitalist sistem bu üç yönüyle diğer sistemlerden ayrılır. Söz konusu kurumlar; karar alma birimlerinin davranışları, kaynakların yeniden tahsisi ve inovasyonun sürekliliği noktasında öngörülebilir derecede özendirici etkiler yaratır (Pejovich, 1990, s. 27). Kasper, kapitalizmin kurumlarını benzer bir biçimde sıralamıştır. Bunlar; özel mülkiyet hakkının korunması, sözleşme özgürlüğü ve hukukun üstünlüğüdür (Kasper, 2007, s. 21). Her iki yaklaşımda da sözü edilen kurumların özendirici rol oynadığı temel nokta özel girişimdir. Özel girişimde riski üstlenen taraf bireylerdir ve bireyler kendi mülkiyetlerinin geleceği hakkında öngörüye sahip olmadan girişimde bulunmak istemezler. Kapitalizm özel girişimle var olmuştur ve kurumlarının da bu girişimleri destekleyecek şekilde evrimleşmesi kaçınılmazdır. Hayek (1968)'e göre özel girişimlerin korunması ancak özel mülkiyet kurumu ve özgürlükçü hukuk kurallarının oluşmasıyla mümkün olacaktır.

Özel girişimin ortaya çıkmasındaki en büyük etken, iyi korunan mülkiyet haklarıdır. Mülkiyet haklarının ekonomik etkileri, ilk olarak kaynakların yeniden tahsisi üzerinde görülür. Özel sektöre ait kaynaklar her zaman en değerli kullanımlara tahsis edilme eğiliminde olacaktır. Mülkiyet haklarının eksiksiz bir biçimde tanımlanması ve korunması, ekonomideki belirsizliği azaltarak kaynakların verimli alanlara tahsisini teşvik etme yönünde bir eğilim yaratır (Furubotn ve Pejovich, 1972). İyi korunan mülkiyet hakları, kaynak tahsisinde etkinliği iki farklı yoldan etkilemektedir. Bunlardan birincisi kamulaştırmanın sınırlandırılması, ikincisi ise piyasa işlemlerinin kolaylaştırılmasıdır. Kamulaştırmanın sınırlandırılmasının ekonomik etkileri de kendi içinde iki alt kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; kamulaştırma tehdidinin azalmasıyla ortaya çıkan yatırım teşviki artışı ve mülkiyetin korunması için mülk sahibinin ihtiyaç duyduğu kaynakların azalmasıdır (Besley ve Ghatak, 2009, s. 6). Yatırımlarına veya bu yatırımlardan elde edilecek getirilere el konulacağını düşünen bireyler, yatırım yapmak istemeyeceklerdir. Kamulaştırma tehdidinin azalması, yatırımcının kendi mülkiyetinin geleceği açısından daha öngörülebilir bir ortam sağlayacak ve özel girişimin önünü açacaktır. Öte yandan özel mülkiyetin tam olarak tanımlanmaması ve korunmaması, bireyleri kendi mülkiyetlerini korumak üzere kaynak ayırmak zorunda bırakacaktır. Bireylerin kendi mülklerini korumak için ayrıca kaynak tahsis etmesi, daha verimli alanlarda kullanılabilecek kaynakların verimsiz alanlarda kullanılması sonucunu doğuracak ve kaynak dağılımında etkinliği bozacaktır. Mülkiyet haklarının korunduğu durumda ise karar alıcılar; kamulaştırma, yolsuzluk ve keyfi bürokratik davranışlar, güçlülerin hukuk dışı ve zorlayıcı düzenlemeleri nedeniyle servetlerinin gelecekleri hakkında endişeye düşmeden dikkatlerini iktisadi verimliliğe yönelebileceklerdir (Kasper, 2007, s. 3).

Mülkiyet haklarının kaynak tahsisi üzerindeki bir diğer etkisi işlem maliyetleri kanalıyla gerçekleşmektedir. İşlem maliyeti kuramının çıkış noktası olarak Ronald Coase (1937)'in "The Nature of the Firm" adlı çalışması kabul edilir. Coase'a göre piyasada işlemler neoklasik iktisadın varsaydığı gibi maliyetsiz gerçekleşmemektedir ve firmanın var oluş amacı, piyasada eksik bilginin yarattığı işlem maliyetlerini gidermektedir. İşlem maliyetlerine neden olan ana unsur eksik bilgidir ve bilgi pahalılaştıkça bu maliyetler de artacaktır. Bu maliyetler; mübadele edilecek unsuru değerli yapan özellikleri ölçme, yapılan anlaşmaları yürürlüğe koyma ve denetleme maliyetlerini kapsamaktadır (North, 2002, s. 39). İşlem maliyetleri, toplam maliyetler içerisinde önemli bir yer tutar. Wallis ve North (1986) çalışmalarında Amerikan ekonomisi içinde etkili olan işlem maliyetlerinin boyutunun milli gelirin yaklaşık %45' ine karşılık geldiğini ortaya koymuşlardır. Mülkiyet haklarının kaynakların etkin tahsisini sağlayıcı etkisinin ortaya çıkması, işlem maliyetlerinin sıfır olduğu durumda mümkün olacaktır.

Kapitalist sistemin özünde iyi işleyen bir serbest piyasa mekanizması yatmaktadır. Ancak serbest piyasanın çözüm getiremediği bazı sorunlar da mevcuttur. Bu sorunların çözümünde ise devlete önemli görevler yüklenmiştir. Yasalar yoluyla toplumsal düzeni sağlama, kullanımından toplumun diğer üyelerinin dışlanamadığı kamusal malların üretimi, ayırt etme gücünden yoksun olanların himayesi, pozitif ve negatif dışsallıkların iyileştirilmesi ve doğal tekellerin oluşumu bu grupta sayılabilir. Ancak ekonomiye devlet müdahalesinin bu kapsamın dışına çıkması, iktisadi gelişme üzerinde farklı etkilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Literatürde kamu kesimi büyüklüğünün verimlilik ve gelişme üzerine zararları farklı yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlar; kamuda işlerin verimsiz bir şekilde yürütülmesi, düzenlemelerin ekonomik sisteme yüklediği aşırı maliyetler ve uygulanan para ve maliye politikalarının birçoğunun ekonomik teşvikleri bozma ve verimliliği düşürme eğiliminde olması gibi nedenlere dayanmaktadır (Ram, 1986, s. 191). Kamu kesimindeki büyümenin yarattığı ağır vergi yükü, toplam tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların azalmasına ve uzun vadede refah kaybına yol açabilmektedir. Ayrıca vergi yükünün artması, bir noktadan sonra kayıt dışı ekonomiyi teşvik edebilir. Kayıt dışılığın artması ekonomide üretkenliği azaltarak iktisadi gelişmeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Castells ve Portes, 1989, s. 30). Kamu harcamalarının ekonomi üzerinde olumlu etki yaratmasının bir koşulu, kamu harcamalarının yaratacağı pozitif dışsallığın harcamanın finansmanında kullanılan vergilerin yarattığı yıkıcı etkilerden daha yüksek olmasıdır. Kamu harcamalarının vergi yerine borçlanma ile finansmanı da iktisadi gelişme üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Kamu kesiminin dâhil edildiği neoklasik modellerde kamu harcamalarının borçlanma ile finansmanının iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkileme eğiliminde olduğu görülmektedir (Checherita-Westphal ve Rother, 2012, s. 9). Bununla beraber politikacıların baskılarıyla kurulan kamu iktisadi teşebbüsleri, kısa vadede istihdam yaratma ve bu sayede oy toplama amacıyla kurulabilmektedir (Shleifer ve Vishny, 1994, s. 995). Bu durumda kısa vadede politik çıkarları tatmin etmek adına kaynaklar verimsiz alanlara tahsis edilmiş olacaktır. Politikacıların temel sorunsalı kaynakların etkin tahsisi veya daha az maliyetle daha yüksek çıktı yaratmak değil iktidarlarını sürdürebilmek ve oylarını maksimize etmektir. Devletin politika

araçlarının siyasi çıkarlar ve oy maksimizasyonu için kullanılması ve toplumun belli kesimlerine yaranmak adına kaynakların israf edilmesi, özellikle az gelişmiş ülkelerde sıkça rastlanan bir sorundur. Ayrıca devlet gibi büyük bir gücün ekonomik hayata müdahalesi, rekabet fikrini baltalamakta ve gelişim için gerekli olan motivasyonu düşürmektedir. Amacı ne olursa olsun devlet müdahalesinin ve politika araçlarını kullanmanın bir maliyeti vardır. Bu maliyetler yalnızca bürokrasi veya kaynak israfı şeklinde kendini göstermemektedir. Var olan düzeni değiştirmenin yarattığı farklı maliyetler mevcuttur. Öncelikle düzen kavramı, kendiliğinden ve geçmişten gelen davranış kalıpları ile ortaya çıkabilecektir. Diğer yandan ise düzen, devlet gücü kullanılarak sonradan yaratılan kurumlar ile de ortaya çıkabilecektir. Burada kendiliğinden gelişen kurumlar içsel, sonradan devlet eliyle yaratılan kurumlar ise dışsal kurumlar olarak adlandırılabilir (Grief, 2006; Hayek, 1996; Kasper, 2007). Kendiliğinden doğan düzenlere örnek olarak Hayek (1996) serbest piyasayı göstermiştir. Serbest piyasanın kendiliğinden yarattığı düzene müdahale etmek ve kendiliğinden oluşan kurumları devlet eliyle yaratılan kurumlarla değiştirmenin iki farklı türde maliyeti olacaktır. Bunlar uyum maliyeti ve cebir maliyeti olarak tanımlanabilir (Kasper, 2007). Uyum maliyeti kavramı psikolojik bir maliyet olarak düşünülebilir. Sonuçta uzun yıllar kabul görmüş davranış kalıplarının birden bire değişmesi, yeni kurallara uyum sağlamak ve yaşamı yeni kurallara göre yeniden biçimlendirmek kolay olmayacaktır. Cebir maliyeti ise yeni kuralların denetleme sürecinde ortaya çıkan maliyetleri kapsamaktadır. Yeni bir kural koyulduğunda toplumun bu kurala uyması beklenir. Toplumun denetlenmesi, kurallara uymayanların yargılanması ve gerektiğinde cezalandırılması yeni kaynaklar gerektirir. Yapılan her yeni değişiklik, yeni bir maliyeti beraberinde getirecektir. Ayrıca devletçe yapılan müdahalelerin amaca hizmet ettiği çok nadir görülen bir durumdur. Friedman (1988)' e göre dünya genelinde devletlerin üstlendikleri girişimlerin büyük bölümü amacına ulaşamamıştır. Tersine devletin aldığı önlemler, serbest piyasanın yaratacağı olumlu etkileri baltalamıştır. *Görünmez elin ilerletici gücü, görünen elin geriletici gücünden üstündür* (Friedman, 1988, s. 322). Politikacıların ekonomideki etkinliğinin sınırlanması da ekonomik özgürlüğü sağlayacak kurumların iyileştirilmesi ile mümkün olacaktır.

Ekonomik özgürlüğün sağlanması, politikacıların ekonomideki etkinliğinin azaltılması yoluyla gelir dağılımını da olumlu yönde etkileyebilecektir. Ekonomik özgürlük, politikacıların koruma altında tuttuğu çıkar grupları üzerindeki yasal duvarların kaldırılmasını sağlar. Böylece sermaye ve servet oluşumu için gerekli olan yasal mülkiyet haklarına erişimin önünü açmış olur (Carter, 2007). Serbest piyasa sisteminin tam olarak işlediği ekonomilerde bireyler arasında fırsat eşitliğinin önü açılmış olacaktır. Gelir dağılımının iyileşmesi ile yoksul kesimin milli gelirden daha yüksek pay alması, yoksulların eğitim ve sağlık olanaklarının iyileşmesi açısından önemlidir. Yoksul kesimin refahının artması, beşeri sermaye oluşumunun önünü açabilecektir. Böylelikle ekonomik büyümenin refah artırıcı etkisi gelir dağılımının adil olduğu ülkelerde daha yüksek boyutlarda ortaya çıkabilecektir.

Hukukun üstünlüğünün iktisadi gelişme üzerine etkileri çoğunlukla iki farklı kanal üzerinden görülmektedir. Bunlardan birincisi mülkiyet haklarının korunması üzerinde görülür iken diğeri sözleşmelerin uygulanması üzerinde görülmektedir (Haggard, McIntyre ve Tiede, 2008, s. 206). Mülkiyet haklarının korunmasının gelişme üzerindeki etkileri daha önce de söz edildiği üzere yatırımlar üzerindeki özendirici etkisi, kaynak tahsisinde etkinlik ve işlem maliyetleri üzerinde görülmektedir. Sözleşmelerin uygulanması ise bireylerin devletle veya birbirleri ile olan ekonomik ilişkilerinin güven ortamında gerçekleşmesi yoluyla işlem maliyetlerini azaltıcı etkide bulunabilir. Değişim ekonomisinin başarılı bir biçimde işleyişi, karşılıklı güvene bağlıdır (Sen, 1999, s. 263). İşlem maliyeti, sözleşmeye konu olan tarafların sözleşmenin gerekliliklerine uymama ihtimalini ve bu durumun karşı tarafa yüklediği maliyeti kapsayan risk primi ve belirsizlik nedeniyle ortaya çıkmaktadır. İşlemlerin karmaşıklığı ve belirsizliği, söz konusu işlemi gerçekleştirmek için uygulanması gereken sözleşmelerin bir fonksiyonudur (North, 2002). Sözleşmelerin uygulanması ve piyasada güven ortamının tahsis edilmesi de hukukun üstünlüğü ilkesine dayalı bağımsız ve etkin bir yargı sistemiyle mümkündür.

Serbest piyasa mekanizmasının gelişme üzerindeki bir diğer etkisinin rekabetçi ekonomik yapı ile şekillenen toplumsal davranış kalıpları yolu ile gerçekleştiği söylenebilir. Kapitalist kurumların güçlenmesinin doğal bir sonucu, rekabetçi bir toplumsal yapının ortaya çıkmasıdır. Rekabet doğal olarak insanları akılcı düşünmeye ve rasyonel kararlar almaya zorlamaktadır. Rasyonel bakış açısı, ekonomik ihtiyaçların baskısıyla ortaya çıkmış bir olgudur (Schumpeter, 2007, s. 162). Kapitalizm, toplumsal davranış kalıplarının akılcılık yönünde evrimleşmesine ortam hazırlamıştır. Clarence Ayres, toplumsal davranışı “*törensel (ceremonial) davranış*” ve “*araçsal (instrumental) davranış*” olmak üzere ikiye ayırır. Törensel davranışlardan kastı efsaneler, töreler, rastgele yapılan sosyal statü ayrımları ve geleneksel kurallardır. Araçsal davranış ise birikimli olarak ilerleyen ve gelişmeye yönelik her türlü yapma ve öğrenme davranışdır. Toplumsal davranışın ikilemi törensel ve araçsal davranış arasındadır (Rutherford, 1981). Bu noktada Ayres, toplumu ileriye götüren davranış biçiminin araçsal davranış olduğunu, törensel davranışların ilerlemenin önündeki engel olduğunu öne sürmüştür. Kapitalist kurumların bu noktadaki işlevi, törensel davranış kalıplarının akılcılığa doğru evrimine katkıda bulunmasıdır. Kapitalist uygarlık rasyonalisttir. Bu uygarlıkta kahramanlığa, mistik düşüncelere yer yoktur. Sanayi ve ticarete ilerlemek akılla mümkün olacaktır (Schumpeter, 2007, s. 169). Kararlarını geleneksel normlara göre alan bir üreticinin, geçmişten gelen kalıplar yerine iktisadi getiriye ön planda tutan diğer bir üretici ile rekabet etme şansı yüksek değildir.

II. AMPİRİK LİTERATÜR

Kapitalist kurumlar, ekonomik özgürlük ve kalkınma arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalara bakıldığında literatürde çoğunlukla gelir odaklı bir yaklaşım izlendiği görülmektedir. Ancak bu çalışmada kalkınma anlayışı, kişi başına milli gelir artışından daha geniş bir kavram olarak ele alındığından yalnızca milli gelir üzerine yapılan çalışmalara yer verilmemiştir.

Norton (1998), çalışmasında mülkiyet haklarının korunması ile kalkınma arasındaki ilişkiyi 1997 yılı için incelemiştir. Çalışmada farklı mülkiyet hakları endeksleri kullanmış ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu' na göre yüksek, orta ve düşük insani gelişme düzeyindeki ülke gruplarında mülkiyet haklarının daha iyi korunmasının yoksulluğu azaltıcı etki yarattığı sonucuna varmıştır. Benzer bir çalışma Grubel (1998) tarafından daha geniş bir kalkınma anlayışı ile gerçekleştirilmiştir. Grubel, çalışmasında ekonomik özgürlük ile insani gelişme, yoksulluk, işsizlik, yaşam beklentisi ve yetişkin okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi alt ve orta gelir gurubundaki 78 ülke için 1997 dönemi verileri ile test etmiştir. Yatay kesit analizi sonuçlarına göre ekonomik özgürlük düzeyindeki artış yoksulluk ve işsizliği azaltıcı yönde etki yaratırken yaşam beklentisi, insani gelişme düzeyi ve yetişkin okuryazarlığını artırıcı yönde etkide bulunmaktadır. 1998 yılındaki çalışmasını daha geniş bir perspektifle ele alan Norton (2003), çalışmasında ekonomik kurumlar ile insani gelişme ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi yatay kesit analizi ile incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre mülkiyet haklarının korunması, hükümetin kalitesi (burada yolsuzluk ve bürokratik etkinlik dikkate alınmıştır), hukukun üstünlüğü ve ekonomik özgürlük insani gelişmeyi olumlu etkilerken yoksulluğu da azaltıcı etkide bulunmaktadır. Çalışmada farklı ülke gruplarında 1997, 1982, 1996 ve 2001 yıllarına ait veriler kullanılmıştır.

Akhter (2004), çalışmasında ekonomik özgürlük, yolsuzluk ve insani gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre ekonomik özgürlük insani gelişmeyi olumlu yönde etkilerken yolsuzluk olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışma 1988 yılı için 85 ülkeye ait yatay kesit verileri kullanılarak yapılmıştır.

Sabi (2007), çalışmasında küreselleşme ile insani gelişme, cinsiyet eşitsizliği ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi 2005 yılı verileri ile araştırmıştır. Çalışmada küreselleşme göstergesi olarak Heritage Vakfı ekonomik özgürlük endeksi kullanılmıştır. Ekonomik özgürlüğün insani gelişme üzerine etkisi 155 ülke için, cinsiyet eşitsizliği üzerine etkisi 130 ülke için ve gelir dağılımı üzerine etkisi 125 ülke için araştırılmış ve söz konusu ülkeler gelir gruplarına göre sınıflandırılmıştır. Cinsiyet eşitsizliği göstergesi olarak Gender Development Index (GDI), gelir dağılımı göstergesi olarak Gini endeksi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre tüm ülkeler ele alındığında ve yüksek gelirli ülkelerde ekonomik özgürlük düzeyi arttıkça insani gelişme düzeyi artmakta, gelir dağılımı iyileşmekte ve cinsiyet eşitsizliği azalmaktadır. Ancak orta ve düşük gelir gurubundaki ülkelerde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sabi (2007)'e göre bu sonuç, ekonomik özgürlüğün gelişme üzerindeki etkilerinin ancak belirli bir gelir seviyesine ulaşıldıktan sonra ortaya çıktığını göstermektedir.

Ram (2014), çalışmasında ekonomik özgürlüğün insani gelişme üzerindeki etkilerini Fraser Enstitüsü ile Heritage Vakfı ekonomik özgürlük endeksleri ile araştırmış ve bu iki endeksten elde edilen sonuçları karşılaştırmıştır. Çalışmada 2012 yılında ekonomik özgürlük sıralamasında Heritage Vakfı endeksi ile Fraser Enstitüsü endeksi arasındaki farkın 20'den büyük olduğu ülkeler analize dâhil edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre her iki endekse göre ekonomik özgürlük

insani gelişmeyi pozitif yönde etkilemektedir. Ancak Fraser Enstitüsü endeksinden elde edilen katsayılar Heritage Vakfı endeksine göre daha anlamlıdır.

Pehlivanoğlu ve Alabaş (2017) çalışmalarında kurumların insani gelişme üzerindeki ilişkisini 1996-2014 dönemi yıllık verileri ile Türkiye için analiz etmiştir. Çalışmada kurumsal yapının göstergesi olarak siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü ve hükümetin etkinliği göstergeleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar bu üç değişkenin tamamının insani gelişme üzerinde pozitif etkisi olduğu yönündedir.

Güney (2017), çalışmasında ekonomik özgürlük ile insani gelişme arasındaki ilişkiyi 1990-2014 dönemi verileri ile OECD ülkeleri için test etmiştir. Çalışmada ekonomik özgürlük göstergesi olarak Fraser Enstitüsü verileri kullanılmıştır ve ekonomik özgürlük endeksinin yanında bu endeksin alt bileşenlerinin insani gelişme üzerindeki etkileri ayrı ayrı incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre ekonomik özgürlük, kamu kesimi büyüklüğündeki azalma, hukuk sisteminin etkinliği, güçlü paraya erişim ve ticaret özgürlüğü insani gelişmeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Naanwaab (2018), çalışmasında ekonomik özgürlük ile insani gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada Fraser Enstitüsü verileri kullanılmış ve geliştirmekte olan 88 ülke analize dâhil edilmiştir. Çalışmada 1990, 1995, 2000 ve 2005 yılına ait veriler ile yatay kesit analizinin yanı sıra 2006-2008 dönemi için havuzlanmış yatay kesit analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik özgürlük insani gelişmeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Konuyla ilgili daha önce yapılan ampirik çalışmalara baktığımızda kapitalist kurumların ve ekonomik özgürlüklerin genel olarak insani gelişmeyi pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Ancak literatürde yer alan bu kısıtlı çalışmaların büyük bir bölümü yatay kesit analizlerinden oluşmaktadır. Söz konusu çalışmaların yapıldığı dönemlerde mevcut veri setlerinin zaman serisi ve panel veri analizlerine uygun olmamasının buna neden olduğu düşünülmektedir. Kısıtlı sayıdaki zaman serisi ve panel veri analizlerinde de geleneksel yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın mevcut ampirik literatüre katkısı, yatay kesit bağımlılığı sorununu dikkate alan ikinci nesil panel veri analiz yöntemlerini kullanması olacaktır.

III. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Çalışma OECD ülkelerine ait 2000-2015 yılları arası veriler kullanılarak gerçekleştirilmiş ve ilgili dönemde verisine ulaşılabilen Lüksemburg ve Litvanya dışındaki 34 OECD ülkesi analize dâhil edilmiştir. Çalışmada kalkınma göstergesi olarak İnsani Gelişme Endeksi kullanılacaktır. Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi 0-1 arası değer almaktadır ve 1'e yaklaştıkça daha yüksek insani gelişme düzeyini göstermektedir (Human Development Report, 2016). Söz konusu endeks, kalkınmanın milli gelir artışından daha geniş bir kavram olarak analize dâhil edilmesi noktasında önemli bir seçenek sunmaktadır. Ayrıca mevcut kalkınma endeksleri arasında zaman ve kesit boyutu en geniş endekslerden biridir ve panel veri analizleri için uygun bir yapıya sahiptir. Çalışmada piyasa

ekonomisi kurumlarının göstergesi olarak mülkiyet haklarının korunması, ekonomide kamu kesimi büyüklüğü, sözleşmelerin uygulanması ve hukukun üstünlüğü dikkate alınmıştır (Pejovich, 1990). Mülkiyet haklarının korunması, ekonomide kamu kesimi büyüklüğü ve sözleşmelerin uygulanması göstergeleri Fraser Enstitüsü tarafından yayınlanan ekonomik özgürlük verilerinin alt bileşenlerinden alınmıştır (The Fraser Institute, 2018). Hukukun üstünlüğünün göstergesi olarak da Uluslararası Ülke Riski Rehberi (International Country Risk Guide)'ne ait kanun ve düzen (Law and Order) endeksi kullanılmıştır. Bu endeks yargı sisteminin etkinliğini ve toplumun kanunlara riayet etme derecesini göstermektedir ve 0 ile 6 arasında değer almaktadır (Howell, 2011). Çalışmada hukukun üstünlüğü, mülkiyet hakları, sözleşmelerin uygulanması ve kamu kesimi büyüklüğü endekslerinin geometrik ortalaması alınarak özet bir serbest piyasa kurumları endeksi (FMI) oluşturulmuştur.

Endeks oluşturulurken geometrik ortalama kullanılmasının nedeni, tıpkı İnsani Gelişme Endeksi'nde olduğu gibi serilerdeki değerler normalleştirilirken ele alınan uç değerlerdeki değişimin ülkeler arasındaki sıralamayı etkilememesidir (Human Development Report, 2015, s. 8). Çalışmada serbest piyasa ekonomisinin serbest dış ticaret ve finansal serbestleşme boyutlarının bir göstergesi olarak ekonomik küreselleşme endeksi kullanılmıştır. Ekonomik küreselleşme Dreher (2006) tarafından geliştirilen ve İsviçre Ekonomi Enstitüsü tarafından yayınlanan küreselleşme endeksinin alt bileşenlerinden biridir. Bu endeks, dış ticareti kısıtlayan yasal düzenlemelerin yanında serbest dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin pratikteki etkilerini de görebilmek adına bu çalışmada kullanılmaktadır. Çalışmada kontrol değişkeni olarak Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators) arasında yer alan brüt sermaye oluşumunun milli gelir içerisindeki payı göstergesi kullanılmıştır. Sermaye oluşumu özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli büyüme dinamiklerinden biridir ve ekonomik büyüme kalkınmanın en önemli boyutlarından biridir. Brüt sermaye oluşumu, ekonomide mevcut sermaye stokunda gerçekleşen değişimi göstermektedir (Worldbank, 2018).

Söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere kurulan model aşağıdaki gibidir;

$$HDI_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 FMI_{it} + \beta_3 GLB_{it} + \beta_4 INV_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Modelde HDI, İnsani Gelişme Endeksi'ni göstermektedir. FMI, serbest piyasa kurumları endeksini; GLB, ekonomik küreselleşmeyi, INV sermaye oluşumunu ve ε hata terimini ifade etmektedir. HDI, FMI ve GLB değişkenleri 0-100 arasında değer alacak şekilde dönüştürüldükten sonra değişkenlerin tamamının doğal logaritması alınmıştır. Böylelikle model "sabit esneklik modeli" haline getirilmiştir ve bu modelde tahmin edilecek parametreler, esneklik katsayılarını gösterecektir (Gujarati ve Porter, 2012, s. 159). Çalışmada ilk olarak modelde ve modelde kullanılan değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının varlığı araştırılacaktır. Yatay kesit bağımlılığının değişken bazında araştırılması, kullanılacak birim kök testinin seçiminde önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmada modele ilişkin yatay kesit bağımlılığının varlığı da araştırılacaktır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli

ilişkilerin belirlenmesinde kullanılacak modelin seçimi, yatay kesit bağımlılığının varlığına göre değişkenlik gösterecektir.

A. YATAY KESİT BAĞIMLILIK TESTLERİ

Panel veri analiz yöntemleri çoğunlukla yatay kesitler arasında bağımlılık olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Bu durum büyük kesit boyutuna sahip panellerde geçerli olabilmektedir fakat kesit boyutu küçüldükçe ve zaman boyutu genişledikçe yatay kesit bağımlılık sorunu ortaya çıkabilmektedir (Pesaran, 2004, s. 1). Yatay kesit bağımlılığı mekânsal etkiler, ortak etkiler veya sosyoekonomik etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir (Chudik ve Pesaran, 2013, s. 2).

Literatürde yatay kesit bağımlılığının varlığı araştırılırken çoğunlukla Breusch ve Pagan (1980), Pesaran (2004) ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) yatay kesit bağımlılık testleri kullanılmaktadır. Breuch ve Pagan (1980) yatay kesit bağımlılık testi, panelin kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğu durumda ($N > T$) kullanılamamaktadır. Buna karşılık Pesaran (2004) ve Pesaran vd. (2008) yatay kesit bağımlılık testleri zaman boyutu kesit boyutundan büyük olduğunda ($T > N$) veya kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğunda ($N > T$) kullanılabilmektedir. Bu çalışmada kesit boyutu zaman boyutundan yüksek ($N > T$) olduğundan yatay kesit bağımlılığının varlığı, Pesaran (2004) CD_{LM} ve Pesaran vd. (2008) LM_{adj} testleri ile araştırılacaktır.

Pesaran (2004) CD_{LM} test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$CD_{LM} = \left(\frac{1}{N(N-1)} \right)^{\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (2)$$

Modelde $\hat{\rho}_{ij}$ kesitlerin hata terimleri arasındaki korelasyonu göstermektedir. Pesaran vd. (2008) LM_{adj} testi ise kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olması durumunda ortaya çıkabilecek sapmaları düzeltmektedir. Söz konusu test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k) \hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{V_{Tij}} \quad (3)$$

Modelde μ_{Tij} ortalamayı, V_{Tij} ise varyansı göstermektedir. Her iki test için sıfır hipotezi “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklindedir. Test sonuçları aşağıda verilmiştir;

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Test	HDI	FMI	GLB	INV	Model
CD_{LM}	201,258	41,132	40,601	56,585	22,86
(Pesaran 2004)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
LM_{adj}	200,223	39,999	39,468	55,451	30,47
(Pesaran vd. 2008)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Yatay kesit bağımlılığının varlığı hem değişken bazında hem de model bazında test edilmiş ve sonuçlar Tablo 1’de verilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi, hem CD_{LM} testine göre hem de LM_{adj} testine göre güçlü bir şekilde reddedilmektedir. Ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığına neden olan temel nedenlerden biri, ekonomik özgürlüğün kendisidir. Serbest dış ticaret, faktör hareketliliğinin serbestleşmesi ve ekonomik entegrasyonlar gibi etkenler, bir ülkede meydana gelen ekonomik ve kurumsal değişmelerin başka ülkeleri de etkilemesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda piyasa ekonomisi kurumları ve ekonomik küreselleşme değişkenlerinde ve bu değişkenlerin yer aldığı modelde yatay kesit bağımlılığının var olmasında teorik açıdan bir sorun görülmemektedir. Bu sonuç, değişkenlerin durağanlığının analiz edilmesinde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinin uygulanmasını gerektirmektedir. Öte yandan modelde her iki test sonucuna göre yatay kesit bağımlılığının varlığı gözlenmektedir. Sonuç olarak çalışmada modele ilişkin eş bütünleşme analizi ve uzun dönem katsayı tahminleri yapılırken yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil yöntemler kullanılacaktır.

B. BİRİM KÖK ANALİZİ

Modele dâhil edilen değişkenlerin her biri için yapılan yatay kesit bağımlılık testleri sonucunda değişkenlerin tamamında yatay kesit bağımlılığının varlığı saptanmıştır. Bu nedenle panelin durağanlık analizi yapılırken yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Pesaran (2007) CADF (Cross-sectionally Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi kullanılmıştır. Pesaran (2007) CADF birim kök testi, yatay kesit bağımlılığını dikkate almanın yanı sıra panelin kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğu durumlarda kullanılabilir. CADF birim kök testi aşağıdaki regresyon modeline dayanmaktadır;

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i Y_{i,t-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Modelde $\bar{Y}_t$ t dönemindeki gözlemlerin ortalamasını ifade etmektedir. Panelin geneli için hesaplanan CIPS istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (5)$$

CIPS istatistiği her bir yatay kesit için hesaplanan t istatistiklerinin ortalamasını ifade etmektedir. CADF birim kök testinin sıfır hipotezi birim kökün varlığını göstermektedir. Birim kök testine ait sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Model	HDI	FMI	GLB	INV	%5 kritik değer
Düzey	-2,48	-2,21	-1,82	-2,11	-2,71
1. fark	-3,38*	-3,69*	-4,04*	-3,13*	-2,25

Not: * %5 düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 2’da CADF birim kök testi sonucunda elde edilen CIPS istatistikleri gösterilmektedir. Modelde sabit ve trend dikkate alınmıştır. Maksimum gecikme 3 olarak belirlenmiş ve gecikme seviyesi Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. CADF birim kök testi sonuçlarına göre analize konu olan bütün değişkenler birim

kök içermektedir ve birinci farkları alındığında değişkenlerin tamamı durağanlaşmaktadır (I_1). Değişkenlerin tamamının birinci dereceden durağan olması, uzun dönemli ilişkilerin varlığının eş bütünleşme analizi ile araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

C. HOMOJENİTE TESTİ

Panel veri analizlerinde karşılaşılabilecek bir başka sorun, eğim katsayılarının heterojen olmasıdır. Eğim katsayılarının heterojenliği, panelin geneli için hesaplanan katsayıların analize dâhil edilen her ülke için geçerli olmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, kullanılacak yöntemin seçiminden önce katsayı homojenliği testi uygulanmalıdır.

Çalışmada eğim parametrelerinin homojenliği, Pesaran ve Yamagata (2008) homojenite testi ile araştırılmıştır. Bu yöntem Swamy (1970) *random coefficient* yöntemi geliştirilerek elde edilmiştir.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_i X_{it} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Homojenite testi yukarıdaki gibi bir denklemde katsayıların (β_i) yatay kesitler arasında farklılık gösterip göstermediğini test etmektedir. Swamy (1970) tarafından hesaplanan test istatistiği aşağıdaki gibidir;

$$\hat{S} = \sum_{i=1}^N \left(\hat{\beta}_i - \hat{\beta}_{WFE} \right) \frac{x_i' M_T x_i}{\sigma_i^2} (\hat{\beta}_i - \hat{\beta}_{WFE}) \quad (7)$$

Yukarıdaki modelde $\hat{\beta}_i$ havuzlanmış en küçük kareler tahmininden, $\hat{\beta}_{WFE}$ havuzlanmış ağırlıklı sabit etkiler tahmininden elde edilen parametreleri, M_T ise tanımlayıcı matrisi göstermektedir (Chang vd., 2015, s. 1408). Söz konusu istatistiğin Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilmiş hali aşağıdaki gibidir;

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (8)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - E(Z_{it})}{\sqrt{Var(Z_{it})}} \right) \quad (9)$$

Yukarıdaki denklemde $\tilde{S}$ Swamy istatistiğini, k bağımsız değişken sayısını göstermektedir. Pesaran ve Yamagata (2008)'e göre $\tilde{\Delta}$ istatistiği büyük örneklem için doğru sonuç verirken $\tilde{\Delta}_{adj}$ daha küçük örneklemelerde daha doğru sonuç vermektedir. Her iki testin sıfır hipotezi, eğim katsayılarının homojen olduğunu varsaymaktadır;

$$H_0: \beta_i = \beta$$

$$H_1: \beta_i \neq \beta$$

Her iki model için söz konusu testlerden elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir;

Tablo 3: Homojenite Testi Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık
$\bar{\Delta}$	0,614	0,270
$\bar{\Delta}_{adj}$	0,731	0,232

Tablo 3'e göre model için eğim katsayılarının homojen olduğu hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir. Bu sonuca göre eğim katsayıları homojendir ve panelin geneli için hesaplanan katsayılar geçerlidir.

Çalışmanın devamında heterojen tahminciler değil panelin zaman ve kesit boyutunu birlikte dikkate alan havuzlanmış tahminciler kullanılacaktır.

D. EŞ BÜTÜNLEŞME TESTİ VE UZUN DÖNEM KATSAYI TAHMİNİ

Çalışmada eş bütünleşme ilişkisi Westerlund ve Edgerton (2007) LM bootstrap testi ile araştırılmıştır. Söz konusu yöntem yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır ve düşük gözlem sayısında daha güvenilir sonuç vermektedir (Westerlund ve Edgerton, 2007). Bu çalışmada, panelin zaman boyutu düşük olduğundan ve yatay kesit bağımlılığının varlığından dolayı bu yöntem tercih edilmiştir.

$$y_{it} = \alpha_i + x'_{it}\beta_i + z_{it} \quad (10)$$

$$z_{it} = u_{it} + v_{it}, \quad v_{it} = \sum_{j=1}^t n_{ij} \quad (11)$$

Modelde n_{ij} hata terimini ifade etmektedir. Ortalaması sıfır ve varyansı σ^2 dir.

$H_0: \sigma^2=0$ şeklindeki sıfır hipotezi eş bütünleşme ilişkisinin varlığını araştırmaktadır,

$H_1: \sigma^2>0$ alternatif hipotezi 'eş bütünleşme yoktur' şeklindedir.

Westerlund ve Edgerton (2007), yukarıdaki hipotezlerin testinde aşağıdaki LM istatistiğini önermiştir;

$$LM_N^+ = \frac{1}{NT^2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{w}_i^{-2} S_{it}^2 \quad (12)$$

Yukarıdaki denklemde w_i , u_{it} nin $\Delta x'_{it}$ koşullu varyansıdır. S_{it} ise FMOLS tahmininden elde edilen hata terimlerinin (z_{it}) toplamını ifade etmektedir. Modelde kritik değerler bootstrap yöntemiyle elde edilmektedir. Eş bütünleşme testi sonucu aşağıdaki gibidir;

Tablo 4: Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

LM istatistiği	Olasılık
14,480	0,602

Modelde sabit ve trend dikkate alınmıştır. Olasılık değeri, 10.000 bootstrap tekrarı sonucunda elde edilen kritik değerlere göre hesaplanmıştır. Eş bütünleşme

testi sonucuna göre “eş bütünleşme vardır” hipotezi kabul edilmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi mevcut görünmektedir.

Çalışmada uygulanacak modelin doğru seçimi için buraya kadar yapılan testlerden elde edilen sonuçlara bakıldığında modelin yatay kesit bağımlılığı içerdiği ve katsayıların homojen olduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan birim kök testi sonuçlarına göre değişkenler birinci farkları alındığında durağanlaşmaktadır (I_1). Ayrıca değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi mevcuttur. Bu durumda kullanılacak tahminci; yatay kesit bağımlılığını dikkate almalı ve değişkenlerde birim kökün varlığında doğru sonuç vermelidir. Bu amaçla çalışmada katsayı tahmini yapılırken Pesaran (2006) CCE (Common Correlated Effects) tahmincisi kullanılmıştır. Pesaran (2006) katsayıların heterojen olduğu durumda CCEMG (Mean Group), homojen olduğu durumda ise CCEP (Pooled) tahmincilerini önermektedir. Bu çalışmada yapılan homojenite testi sonucunda uzun dönem katsayıların homojen olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle havuzlanmış CCE (CCEP) tahmincisi kullanılacaktır. Söz konusu yöntem aşağıdaki gibidir;

$$\hat{b}_p = \left(\sum_{i=1}^N \theta_i X_i' \bar{M}_w X_i \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \theta_i X_i' \bar{M}_w Y_i \quad (13)$$

Yukarıdaki denklemde, katsayıların homojen olduğu varsayımında θ_i her N için aynıdır;

$$\theta_i = \sigma_i^{-2} / \sum_{i=1}^N \sigma_i^{-2} \quad (14)$$

Uygulamada ortak faktörlerin (σ_i^2) bilinmemesi, özellikle panelin zaman boyutu (T) küçük olduğunda ilgili tahmincinin sapmalı sonuç vermesine neden olabilmektedir (Pesaran, 2006, s. 986). Panelin zaman boyutu küçük olduğunda kullanılabilecek çeşitli sapma düzeltme yöntemleri mevcuttur. Chudik ve Pesaran (2015), zaman boyutunun kısa olduğu durumda Dhaene ve Jockmans (2012) tarafından geliştirilen ‘yarı-panel Jackknife’ yöntemini önermişlerdir (De Vos, Evaraert, 2016, s. 19). Bu yöntemle CCE tahmincisinin sapması aşağıdaki gibi düzeltilmektedir;

$$\tilde{\pi} = 2\pi - \frac{1}{2}(\tilde{\pi}^a + \tilde{\pi}^b) \quad (15)$$

Yukarıdaki denklemde $\tilde{\pi}^a$, panelin zaman boyutunun birinci yarısı kullanılarak elde edilen parametreyi göstermektedir ($T=1,2,\dots,T/2$). $\tilde{\pi}^b$ ise zaman boyutunun ikinci yarısı kullanılarak elde edilen parametreyi göstermektedir ($T=(T/2)+1,(T/2)+\dots,T$). Chudik ve Pesaran (2015)’e göre Jackknife yöntemi, basitliği ve uygulama alanının genişliği nedeniyle tercih edilmektedir. CCEP ve sapması düzeltilmiş CCEP ($CCEP_{jk}$) tahmin sonuçları Tablo 5 ve 6’da verilmiştir;

Tablo 5: CCEP Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği	Olasılık
FMI	0,034477	2,09	0,037
GLB	0,054284	3,12	0,002
INV	0,025658	1,81	0,070

Tablo 6: CCEP_{jk} Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği	Olasılık
FMI	0,038844	2,03	0,042
GLB	0,048458	2,47	0,014
INV	0,025489	1,81	0,071

Panelin geneli için yapılan katsayı tahmin sonuçları Tablo 5 ve 6'da verilmiştir. Modelde havuzlanmış sabit dikkate alınmıştır.¹ Buna göre mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, sözleşmelerin hukuk çerçevesinde uygulanması ve ekonomide kamu kesimi büyüklüğünü içeren serbest piyasa kurumları endeksi, her iki modelde de panelin genelinde insani gelişme üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Bu etki %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Her iki analiz sonucuna göre piyasa ekonomisi kurumlarında meydana gelen %1 düzeyindeki iyileşme, insani gelişme üzerinde %0,03 kadar iyileşme yaratmaktadır. Ekonomik küreselleşmenin insani gelişme üzerindeki etkisi CCEP tahmincisiine göre pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı iken CCEP_{jk} tahminine göre pozitif ve %5 düzeyinde anlamlıdır. CCEP tahmincisiine göre küreselleşme düzeyindeki %1'lik artış kalkınmayı %0,054 kadar artırmaktadır. CCEP_{jk} tahminine göre ise bu etki %0,048 düzeyindedir. Modele kontrol değişken olarak dâhil edilen sermaye oluşumu değişkeni de her iki modelde insani gelişme üzerinde pozitif etkiye sahiptir ve bu etki de %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yatırımların milli gelir içerisindeki payının %1 artması insani gelişme düzeyini %0,025 artırmaktadır. CCEP ve CCEP_{jk} tahminlerinden yakın sonuçlar elde edilmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçların mevcut literatüre paralel olduğu gözlenmektedir. Sabi (2007) küreselleşme ile insani gelişme arasında belirli bir gelir düzeyinin üzerindeki ülkelerde pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanında Norton (1998, 2003) çalışmalarında mülkiyet haklarının korunduğu ve hukukun üstünlüğünün sağlandığı ülkelerin, daha yüksek bir insani gelişme düzeyine ulaşacağı sonucuna varmıştır. Bu bağlamda güçlü kurumsal yapıya sahip ve kapitalist sisteme uyum sağlayabilen ülkelerin daha yüksek insani gelişme düzeylerine ulaştıkları söylenebilir. Kapitalist sistemde başarılı olmanın yolu kapitalist kurumların güçlendirilmesidir. Ekonomik özgürlüğün sağlandığı, devletin ekonomiye müdahalesinin minimum düzeyde olduğu ekonomilerde var olan rekabetçi yapı, toplumsal ilerleme ve refah artışı için gerekli motivasyonu sağlayabilecektir.

SONUÇ

Çalışmada piyasa ekonomisi kurumlarının ve ekonomik küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkileri teorik ve ampirik olarak araştırılmıştır. Ampirik çalışmadan elde edilen sonuçlar teorik olarak savunulan görüşü destekler niteliktedir. Çalışmada panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu analiz 2000-2015 dönemi yıllık verileri ile 34 OECD ülkesini kapsamaktadır. Çalışmada mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin uygulanması, hukukun üstünlüğü ve

¹Havuzlanmış sabit değeri, kullanılan Stata kodundan kaynaklı olarak analiz çıktısında görülmemektedir. Ditzen (2016) çalışmasında yayınladığı “xtcce2” stata kodundan yararlanılmıştır.

ekonomide kamu kesimi büyüklüğünü içeren özet bir serbest piyasa kurumları endeksi oluşturulmuştur. Bunun yanında ekonomik özgürlük göstergesi olarak ekonomik küreselleşme kullanılmıştır. Ekonomik özgürlüğün yasal boyutları, sözü edilen serbest piyasa kurumları endeksinde ele alınmıştır. Ekonomik küreselleşme endeksi, ekonomik özgürlüğün dış ticaret ve sermaye hareketleri serbestliğine ilişkin boyutlarını ele aldığından dolayı tercih edilmiştir. Çalışmada kontrol değişken olarak sermaye oluşumu göstergesi kullanılmıştır. Söz konusu değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi LM bootstrap yöntemi ile araştırılmıştır. LM bootstrap testi sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Uzun dönem katsayı tahminleri CCEP (havuzlanmış CCE) tahmincisi ile araştırılmıştır. Panelin zaman boyutunun kısa olmasının yaratacağı sapmalar Jackknife yöntemi ile düzeltilmiştir. CCEP ve $CCEP_{jk}$ tahmin sonuçlarına göre serbest piyasa kurumları endeksinin kalkınma üzerindeki etkisi pozitif ve %5 düzeyinde anlamlıdır. Ekonomik küreselleşme endeksi ise CCEP tahmincisine göre pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı iken $CCEP_{jk}$ tahmincisine göre pozitif ve %5 düzeyinde anlamlıdır. Sermaye oluşumu ile insani gelişme arasındaki ilişki ise her iki analiz yöntemine göre %10 düzeyinde pozitif ve anlamlıdır.

Analiz sonuçlarına bakıldığında ülkelerin kapitalist sisteme uyum sağlama derecesinin artmasının ve ekonomik özgürlüğün sağlanmasının daha yüksek bir insani gelişme düzeyine ulaşmada önemli bir araç olduğu görülmektedir. Kapitalist kurumların iyileştirilmesi ve rekabetçi yapının korunması, yeniliklerin sürekliliği noktasında özendirici etkiler yaratabilmektedir. Rekabet, toplumsal ilerleme adına önemli bir motivasyon kaynağıdır. Ancak ekonomide devlet müdahalesinin yoğunluğu ve niteliğine bağlı olarak rekabetçi yapı bozulabilmektedir. Bu noktada önerilen, devletin ekonomik hayata müdahalesinin rekabeti ve ekonomik özgürlüğü koruyacak şekilde minimum düzeyde kalmasıdır. Böylelikle ekonomik yapı, siyasi çıkarlardan uzak tutularak kaynakların verimsiz alanlara tahsisinin önüne geçilebilir. Ayrıca rekabetçi yapının korunması, toplumsal davranış kalıplarının geleneksellikten akılcılığa doğru evrilmesini sağlayarak ilerlemenin önünü açabilecektir. Özetle piyasa ekonomisinin güçlenmesi ve ekonomik özgürlüğün sağlanması; daha rasyonel bir toplum yapısının oluşması ile beraber siyasi çıkarlara hizmet etmeyen bir iktisadi yapının ortaya çıkmasında etkili olacaktır. Ekonomik alanda atılacak adımlar, siyasi kaygılardan uzak olmalı ve alınacak kararlar ekonomik nedenlere dayanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akhter, S. H. (2004). Is globalization what it's cracked up to be? Economic freedom, corruption, and human development, *Journal of World Business*, 39(3), 283-295.
- Alchian, A. A. ve Demsetz, H. (1972). Production, information costs, and economic organization, *The American economic review*, 62(5), 777-795.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics, *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Carter, J. R. (2007). An empirical note on economic freedom and income inequality, *Public Choice*, 130(2), 163-177.
- Castells, M. ve Portes, A. (1989). World underneath: The origins, dynamics, and effects of the informal economy, *The informal economy: Studies in advanced and less developed countries*, 12.
- Chang, T., Gupta, R., Inglesi-Lotz, R., Simo-Kengne, B., Smithers, D. ve Trembling, A. (2015). Renewable energy and growth: Evidence from heterogeneous panel of G7 countries using Granger causality, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 1405-1412.
- Checherita-Westphal, C. ve Rother, P. (2012). The impact of high government debt on economic growth and its channels: An empirical investigation for the euro area, *European Economic Review*, 56(7), 1392-1405.
- Chudik, A. ve Pesaran, M. H. (2013). Large panel data models with cross-sectional dependence: a survey, *CESifo Working Paper*, No. 4371.
- Chudik, A. ve Pesaran, M. H. (2015). Common correlated effects estimation of heterogeneous dynamic panel data models with weakly exogenous regressors, *Journal of Econometrics*, 188(2), 393-420.
- Coase, R. H. (1937). The nature of the firm, *Economica*, 4(16), 386-405.
- De Vos, I. ve Everaert, G. (2016). Bias-corrected Common Correlated Effects Pooled estimation in homogeneous dynamic panels, *Working Papers of Faculty of Economics and Business Administration*, Belgium: Ghent University.
- Dhaene, G. ve Jochmans, K. (2015). Split-panel jackknife estimation of fixed-effect models, *The Review of Economic Studies*, 82(3), 991-1030.
- Ditzen, J. (2016). xtdcce: Estimating dynamic common correlated effects in Stata. *SEEC Discussion Papers*, 1601.
- Dreher, A. (2006). Does globalization affect growth? Evidence from a new index of globalization, *Applied economics*, 38(10), 1091-1110.

- Friedman, M. (1988). *Kapitalizm ve Özgürlük*, Çev. Doğan E. ve Nilgün H., İstanbul: Altın Kitaplar.
- Furubotn, E. ve Pejovich, S. (1972). Property rights and economic theory: a survey of recent literature, *Journal of economic literature*, 10(4), 1137-1162.
- Greif, A. (2006). *Institutions and the path to the modern economy: Lessons from medieval trade*, London: Cambridge University Press.
- Grubel, H. (1998). Economic freedom and human welfare: Some empirical findings, *Cato J.*, 18, 287-304.
- Gujarati, D. ve Porter, D. (2012). *Temel ekonometri*, Çev.: Ümit Ş. ve Gülay G. Ş., İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Güney, T. (2017). Ekonomik özgürlük ve insani gelişmişlik, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1109-1120.
- Haggard, S., MacIntyre, A. ve Tiede, L. (2008). The rule of law and economic development, *Annu. Rev. Polit. Sci.*, 11, 205-234.
- Howell, L. (2011). *International country risk guide methodology*, New York: PRS Group.
- Worldbank (2018). World Development Indicators, Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS>
- Kasper, W. (2007). *Ekonomik Özgürlük ve Gelişme: Mülkiyet Hakları, Rekabet ve Refah Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Bahadır A., Ankara: Liberte Yayınları.
- Lane, F. (1969). Meanings of capitalism, *The Journal of Economic History*, 29(1), 5-12.
- Naanwaab, C. (2018). Does economic freedom promote human development? New evidence from a cross-national study, *The Journal of Developing Areas*, 52(3), 183-198.
- North, D. C. (2002). *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans*, Çev.: Gül Ç. G., İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Norton, S. (1998). Poverty, property rights, and human well-being: a cross-national study, *Cato J.*, 18, 233-245.
- Norton, S. (2003). Economic institutions and human well-being: A cross-national analysis, *Eastern Economic Journal*, 29(1), 23-40.
- Pehlivanoglu, F. ve Alabaş, M. M. (2017). Kurumların insani gelişme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği (1996-2014), *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 35-53.
- Pejovich, S. (1990). *The economics of property rights: Towards a theory of comparative systems*, New York: Springer Science & Business Media.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels, *CESifo Working Paper*, No. 1229.

- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure, *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence, *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels, *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence, *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Ram, R. (1986). Government size and economic growth: A new framework and some evidence from cross-section and time-series data, *The American Economic Review*, 76(1), 191-203.
- Ram, R. (2014). Measuring economic freedom: a comparison of two major sources, *Applied Economics Letters*, 21(12), pp. 852-856.
- Rutherford, M. (1981). Clarence Ayres and the instrumental theory of value, *Journal of Economic Issues*, 15(3), 657-673.
- Sabi, M. (2007). Globalization and human development, *International Conference on Globalization and Its Discontents*, Cortland içinde (102-119. ss.), USA: The Sage Colleges.
- Schumpeter, J. A. (2007). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi*, Çev.: İlhan, H., Ankara: Alter Yayınları.
- Sen, A. K. (1999). *Development as freedom*, New York: Knopf.
- Shleifer, A. ve Vishny, R. (1994). Politicians and firms, *The Quarterly Journal of Economics*, 109(4), 995-1025.
- Swamy, P. (1970). Efficient inference in a random coefficient regression model, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 38(2), 311-323.
- Swiss Economic Institute (2018). KOF Globalization Index, Erişim Adresi: <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
- Taeusch, C. F. (1935). What is "Capitalism"?, *The International Journal of Ethics*, 45(2), 221-234.
- The Fraser Institute (2018). Economic Freedom of the World, Erişim Adresi: <https://www.fraserinstitute.org/resource-file?nid=12378&fid=10643>,
- United Nations Development Programme (2015). *Human Development Report 2014. Training Material for Producing National Human Development Reports*, New York: UNDP.
- United Nations Development Programme (2016). *Human Development Report 2016. Human Development for Everyone*, New York: UNDP.

- von Hayek, F. A. (1968). Competition as a discovery procedure: The essence of Hayek, *Hoover Institution Press*, 254-265.
- von Hayek, F. A. (1996). *Hukuk, yasama ve özgürlük*, Çev.: Yayla, A., İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Wallis, J. ve North, D. C. (1986). Measuring the transaction sector in the American economy, 1870-1970, Long-term factors in American economic growth, *University of Chicago Press*, 95-162.
- Westerlund, J. ve Edgerton, D. (2007). A panel bootstrap cointegration test, *Economics Letters*, 97(3), 185-190.